ئەنفالی چوار و کاریگەرییە کۆمەڵایەتیەکانی لەسەر گەنجی کەسوکاری ئەنفال

هێمن کامیل

سەرەتایەك دەربارەی گەنج

وشەی گەنج لای هەر مرۆڤێكو لەکایەی هەر کۆمەڵگەیەکدا وشەیەکی ئاشکرایەو نامۆنیە، هەر کات کەباس لە گەنج ئەکەین لە خەیاڵدانی خۆماندا ئەتوانین ئەو مرۆڤە دەست نیشان بکەین کە گەنجە، ئەگەر وەك دۆخێکی کۆمەڵایەتی و قۆناغێکی سنوردار لەژیانی مرۆڤدا، زۆرتر دەبەسترێتەوە بە زەمەنێکی دیاریکراوەوە لە کۆمەڵگەدا، واتە زۆرتر چەند ساڵێك لەتەمەنی مرۆڤ نیشانەیە بۆئەوەی کە ئەگەر ئەو مرۆڤە لەبەرچاویشمان نەبێت ئەتوانین حوکمی گەنجێتی یان پیربونی بەسەردابدەین[1].

هەرچەندە زۆر هەوڵ هەیە بۆئەوەی کە چیدیکە گەنج تەنها ئەو کائینە نەبێت کەدەستی دەخرێتە سەرو دیاری دەکرێت لە قۆناغێکی تەمەندا، بەڵکو ئەوقۆناغە درێژبکەینەوەو بەگۆڕانی تەمەنیش ڕوحیەتی گەنج درێژە پێبدرێت. لاسیمۆن فریس لە لێکۆڵینەوەیەکدا بەناونیشانی (سۆسیۆلۆژیای گەنجێتی) ئاماژە بەم خاڵەدەداو تەنانەت دەڵێت لەسەدەی بیستەم بەدواوە مرۆڤی خۆرئاوایی هەوڵدەدات تەمەنی گەنجێتی درێژبکاتەوە. درێژبونەوەی ماوەی قۆناغی وەرچەرخان لەمنداڵیەوە بۆ کامڵبون کارێکی وایکردوە کە قسەکردن لەگەنجێتی و باری کۆمەڵایەتی و دەرونی گەنج ببێتە مەسەلەیەکی گرنگی سەردەم، واتە دوای ئەوەی مرۆڤ بێئومێدبوو لەوەی تەمەنی گەنجێتی لەڕوی بایۆلۆژیەوە درێژبکاتەوە ئێستا خوازیاری ئەوەیە ئەو تەمەنە لەڕوی کۆمەڵایەتیەوە درێژبکاتەوە[2].

ئەگەرچی کۆمەڵگە بەبێ گەنج نابێت بەلام ئەمە مانای ئەوەنیە کەپێگەو گرنگی گەنج لەهەموو کۆمەڵگاکاندا وەکو یەکە، بەڵکو بەپێچەوانەوە لەکۆمەڵگەیەکەوە بۆ کۆمەڵگەیەکی دیکە دەگۆڕێتو لەهەندێ کۆمەڵگەدا گەنج مانای گەنج بونی خۆی لەدەستدەداتو ناتوانێت بەپێی ئەو قۆناغەی کەتیایدایە بژێتو کەسێتی خۆی بنیات بنێت.

لەكۆمەڵگای داخراو و نەریتپارێزدا گەنج خاوەنی كەلتوری خۆی نیە، گەنجەكان دابەشدەبن بەسەر حیزبەكان‌و خێڵەكان‌و ناوچە جیاوازەكاندا. گەنج خاوەنی سیمبول‌و پاڵەوانی خۆی نیە، بەڵكو هەمیشە یادەوەرییەكی لێ باردەكرێ كەهی نەوەی خۆی نیەو لەجەوهەردا نامۆیە بەرامبەری، بەڵام بەڕوكەش شتێكی دیكە دەردەخات.

گەنج لەكۆمەڵگەدا خاوەنی پێگەیەكی سیاسی‌و كۆمەڵایەتی پتەو نیەو خاوەنی فەلسەفەیەكی دیاریكراونیە بۆ بەرگریكردن لە شوناس‌و جیاوازی خۆی, ناچارە پەنابەرێتە بەر كەلتورێكی جیاواز كە ڕەنگە لەڕوی فكری‌و لۆژیكیەوە قوڵ نەبێت، بەڵام لەڕوی سیماو دیكۆرەوە تەواو جیاوازە. واتە گەنج بەرلەوەی دەستكاری سیستمی بەها فیكریەكان بكات هەوڵدەدات بەبێ بونی تیۆرێكی كۆمەڵایەتی پێشوەخت دەستكاری واقیعی كۆمەڵایەتی بكات[3].

بەم پێیەش بێت دەتوانین بڵێین گەنج بونەوەرێكی ناواقیعیە، بەپێچەوانەی پیرەوە بەوردی پەیڕەوی یاساكانی واقیع دەكات، هەڵبەتە كە ناواقیعیبونی گەنج كەلە كۆمەڵگەی پیردا (لەنمونەی كۆمەڵگەی كوردی) وەك نیشانەی ناكامڵی‌و نەزانی گەنج سەیری دەكرێت، یەكێكە لەگرنگترین ئەو بەهایانەی كەپێویستە گەنجان پارێزگاری لێ بكەن وەك خەسڵەتێكی ڕەسەنی گەنجانە بیناسێنن، مرۆڤی واقیعی (پیر) هەمیشە بەو شێوەیە مامەڵەدەكات كەدەشێت ببێت، بەڵام مرۆڤی ناواقیعی (گەنج) بەو شێوەیە ڕەفتاردەكات كەدەبێت بێت. هەربۆیە دەبینین لە ڕاپەڕین‌و شۆڕشەكاندا هەمیشە گەنجان پێشڕەون چونكە ئەوان پەیڕەوی لە یاساكانی واقیع ناكەن، ئەوەیە وادەكات گەنج بە ژمارەیەكی كەمەوە ڕوبەڕوی ئیمپراتۆریەتێك ببێیتەوە لەكاتێكدا بە لای پیرەكانەوە كە پەیڕەوكاری یاساكانی واقیعن هەرگیز ناچێتە عەقڵەوە چەند كەسێكی كەم بتوانن كودەتا لە ئیمپراتۆریەتێك بكەن. كەواتە گەنج بونەوەرێكی یاخیەو یاخیبون‌و تەسلیم نەبون بەئەمری واقیع لە خەسڵەتە هەرە گرنگەكانی گەنجن كە كۆمەڵگەی پیر توانای قبوڵكردنی نیەو هەمیشە دەیەوێت وەكو نەخۆشیەكی كۆمەڵایەتی‌و دەرونی بیناسێتەوە[4].

بەشێوەیەكی گشتی گەنج لە كۆمەڵگەی كوردیدا هەمان ئەو خەسڵەت‌و خاسیاتانەی تێدایە كە لە هەر كۆمەڵگەیەكی دیكەی مرۆییدا هەیە بەڵام بەهۆی زیاتر داخراوی كۆمەڵگەی كوردیەوە گەنج نەیتوانیوە گوزارشت لەهەموو ئەو حەزو خەونانەی هەیەتی

بکات. بەڵکو گەنجی کورد پەیوەستەبەداب و نەریت و بەها کۆمەڵایەتیەکانەوە ، چونکە زۆر بەئاسانیی و بەسانایی گەنجی کورد لەنێو کۆمەڵگەدا دەژیی و ، لەدەرەوەی سیستەمی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەکەیدا ژیان ناگوزەرێنێ، ڕاستەوخۆبێت یان ناڕاستەوخۆ لەباوانیەوەبێ یاخود لەڕێگەی گەڕەك و قوتابخانەو دەزگاکانەوە پەیوەست و وابەستە دەبێت بەهێڵە گشتیەکانی داب و نەریتی کۆمەڵایەتیەوە، پەروەردەکردن لەم کۆمەڵگەیەدا جا ئەگەر یەکەمین وانەکانی لەخێزانەوە پەخش بکرێت و وانەکانی دیکەی لەقۆتابخانەو دەزگاکانەوە تەڵقین بکرێت، پەروەردەیەکەو بارگاوییە بەداب و نەریتی ترادیسیۆنی کۆن و باو لە ئاین و خێڵ و خورافەو پوچگەراییەو سەرچاوەی گرتوە بۆیە بە ئاشکرایی دیارە. کە هۆکارو کەناڵەکانی گەیاندن و تۆخکردنەوەی ئەو داب و نەریتە لەکوێوە دێن و بۆ کوێ دەچن. ئەگەر گەنجی کورد ببەینە ڕۆژئاواو ئەمریکاو پاش بیست ساڵێك بیگێڕینەوە بۆ ئەم کۆمەڵگەیە دەبینین وبەستەیەکی ئەو گەنجە بەداب و بەها کۆمەڵایەتیەکانەوە زۆر کاڵتربوەتەوە(5).

هەرچەندە بەهۆی ئەو گۆڕانە سیاسی و ئابوری و کلتوری و فەرهەنگیەوە کە بەسەر کۆمەڵگەدا هاتون، چیدی تاکەکانی کۆمەڵگەو گەنجانیش وەك توێژێك دەیانەوێت لە پەراوێزدا نەمێنن و، ئەوەش بەچاو هەستی پێدەکرێت و بەردەوام لەشێوەی ناڕەزایی بووندا خۆیان دەردەخەن و دەیانەوێت بڵێن ڕازیبون بە واقیع بەرەو کۆتایی دەڕوات و دەبێت بیگۆڕین بەشێوەیەك کە لە ئاستی وەڵام و پێداویستیەکانی ئەمڕۆی گەنجاندا بێت.

باردۆخی گەنج لە ئەنفالی چواردا

خەڵکی ناوچەکانی زێی بچوك لەپێش هێرشی ئەنفال بۆسەر ناوچەکەیان ژیانێکی ئاساییان دەگوزەراند و هەرگیز بیریان لەوەنەدەکردەوە کە بەدەردی هەمان ناوچەکانی دیکەی ئەنفالی یەك و دوو سێ بچن، ئەوەبو رژێم لەڕۆژی (١٩٨٨/٥/٣) هێرشی ئەنفالی بۆ سەر ئەم ناوچەیە دەست پیکردو لە هەموو لایەکەوەپەلاماری ناوچەکەیدا. ژنێکی خەڵکی گوندی کلێسە دەڵێت ماوەیەك بوو دەنگوباسی ئەوەهەبوو کە حکومەت هێرشی بۆ ئەم سنورە هێناوە، بەڵام ئێمە دڵمان نەدەهات گوندەکەمان بەتەواوی چۆڵ بکەین، بۆیە لەدەوروبەری گوندەکەو لە ئەشکەوتەکاندا بە نایلۆن کونێکمان دروستکردبوو تیایدا دەژیان، بەڵام کەهێرشیان هێنا بەرەو کلێسە، دواشەو کەسوپاو جاش

بەبەردەماندا دەڕۆیشتن منداڵێکی چل ڕۆژەمان پێبوو دەگریا، ئێمە بۆئەوەی ئاشکرانەبین دەممان گرت بۆئەوەی نەگرییەت، باشبوو ئاشکرانەبوین. شەو بەپێ ڕۆیشتن بۆبەری گوڵ قامیش‌و لەژێر زەمینێکدا ماینەوە، دوای سێ ڕۆژ مانەوەمان لەژێر زەمینەکەدا سێ جاش بەسەرماندا کەوتن.

یەکێکی دیکە دەڵێت ئەم گوندەی ئێمە زۆربەی گەنجەکانی هێزی بەرگری بوون‌و بیرباوەڕی کوردایەتیان بەهێزبوو یەك جاشمان نەبوو، پێش ماوەیەك لەهاتنی سوپای ڕژێم چوینە دەرەوەی گوندەکەمان لە ئەشکەوت‌و کوختیەو شاخەکاندا بەکولەمەرگی دەژیاین، چونکە ڕۆژانە تۆپباران دەکراین‌و دواتر جاشەکان کوڕی ئەمیان گرت‌و جاشەکان زۆر خراپ بوون[6]. پیرەژنێکی خەڵکی گوڵم کەوەی شوان باس لەوەدەکات دوای ئەوەی لەلایەن جاشەکانەوە دەستگیردەکرێت دەگوازرێتەوە بۆ لیوای چەمچەماڵ کە خەڵکێکی زۆری لە خەڵکی گوندەکان لێ بوو کە دواتر دەیانگواستنەوە بۆ تۆپزاوەی کەرکوك‌و خەڵکەکەیان لەیەکتری جیادەکردەوە، کوڕی گەنج بەجیاو کچی گەنج بەجیا‌و پیرەمێردو پیرەژن لەلایەك‌و ژن‌و منداڵیش لەلایەکی تر[7]. هەروەها شێوازێکی تری ئەنفالیش کەدەکرێت بەچنینەوەی پاشماوەی ئەنفال ناوی بەرین ئەو حاڵەتەیە کە ڕژێمی عێراق بۆ کۆکردنەوەی ئەو گەنجانەی کەلە ئەنفالدا لە گوندەکانی خۆیان ڕزگاریان بووبوو هاتبوونە شارەکانەوە. ئەمەیان لەڕێگەی موستەشارە کوردەکانەوە جێبەجێکراوە، کەپێیانی ڕاگەیاندوە کە داوبکەن ئەوانەی کە سەربازی فیراریان هەیە هەر گەنجێکی تر کەلە گوندە ئەنفالکراوەکانەوە هاتونەتە شارەکان دەتوانن لە فەوجەکانی خەفیفە (افواج الخفیفە)دا خۆیان ناونوس بکەن‌و وەرەقەیان بۆ دەکرێت کە نەگیرێن، کە زوتر ڕێگە بە موستەشارەکان نەدرابو بەڵکو بگرە هەڕەشەیان لێکرابوو کەنابێ تەنها کەسێك بگرنە خۆتان. بۆیە هەر دوای ئەو بڕیارە دەرگاکردنەوەی فەوجەکان بۆ (نەشر)کردنی ئەو خەڵکانەی کە لە دێهاتەکانەوە ڕزگاریان بوەو ئێستا لە شارو شارۆچکەکان ئۆردوگا خۆیان پەنادابوو. بۆیە دەبینین ژمارەیەکی زۆری گەنجە دەربازبوەکان لە قوتی ئەنفال، ئەمجارە دەچنەوە بەردەم چەقۆی زۆردارو لە ڕیزەکانی بەناو (بەرگری نیشتیمانی)دا خۆیان ناونوسدەکەن‌و دواتر یەکی چەکێکیان پێدەکرن بە بیانوی ئەوەی کەدەبێ هەرکەس چەکی خۆی پێبێت ئەوسا وەردەگیرێت‌و وەرەقەی بۆ دەکرێت. دوای چەکدارکردنیان ئەوسا هەمویان دەبرێن بۆ کەرکوك‌و لە سەربازگەی

خالیددا کۆدەکرێنەوەو وێنەیان دەگیرێت‌و لەکەناڵەکانی ڕاگەیاندندا بلاۆوەکرێتەو کردۆتەوە. چەندین شایەتحاڵ هەن کەوێنەی کەسوکاری نزیکی خۆیان بەو شێوەیە بینیوە کە لە تەلەفزیۆنی عێراقیەوە بەو شێوەیە نیشاندراون[8].

خەڵکی ئەو گوندانەی لە ئەنفالی چواردا لە شوێن‌و ئاوایی خۆیانەوە ڕاپێچکران، لەوەوپاش بردنیان بۆ لانیکەم سێ سەنتەری کۆکردنەوەی خەڵکەکە لە دۆڵی زێی بچوکدا. ژمارەیەك لە گیراوەکانی گۆمەشین‌و هەندێ گوندی تر لە دوای گرتنیان ماوەی سێ ڕۆژ لە هەرمۆتە هێشتیانەوە کە سەربازگەیەکی نزیك کۆیسنجەق بوو. کۆمەڵگای تەکیێ کەلە ١٩٨٧لە سەر ڕێگای سەرەکی لە ڕۆژهەلاّتی چەمچەماڵ دروستکرابوو، یەکەم قۆناغ وەستانی ئەو ئیڤایانەبوو کە دەربازبوانی هێرشە کیمیاوییەکەی گۆپتەپەو دەوروبەریان پێ دەگواستەوە. شارۆچکەی تەقتەق خۆی سەنتەیێکی ناوچەی گرنگ بوو بۆ نزیکەی دەهەزار کەسی خەڵکی باکوری زێی بچوك‌و بو بەشوێنێکی سەرەکی مۆڵدانی ئەو خەڵکەی لە ئەنفالی چوارەمدا ڕەشبیگیر کران[9]. زۆربەی ئەوانەی کەخۆیان بەر شالاّوی ئەنفال کەوتون‌و دواتر لە سەفەری مەرگ گەڕاونەتەوە باسی ئەوەدەکەن کە لە سەربازگەی (تۆپزاوا) کچە گەنجەکان جیاکراونەتەوەو بەشێك لەوانەی لە سەربازگەی (دوبز) زیندانی بون پێ لەوەدەنێن کە زۆرجار کۆمەڵێ سەربازهاتون‌و هەرکچێ جوان بوایەو بەدڵیانبوایە ئەیانبردو ببڕای ببڕ کەس نەیبینیەوە.

هەروەها چەندین شایەتحاڵ هەن بەچاوی خۆیان بینیوانە هەر لەگوندەکەیان لەکاتی دەستگیرکردن‌و گواستنەوەیاندا بۆ کەمپەکانی زیندانیکردن، ئەفسەری سەربازی هەر بە بەرچاوی خەڵکەکەوە کچی جوانی خستۆتە سەیارەکەی خۆیەوەو بەجیا بردویەتی. چەندین ئەفسەرو سەربازیش هەرکاتی خۆی ئەوەیان گێڕاوەتەوە کەئازادکراون لەوەی هەرچیەکیان بوێت‌و مەبەست بێ لەبەرامبەر دەستگیرکراوەکان ئازادن لەپیادەکردنیدا. قسیەکیش هەبو لەسەرئەوەی کە ئەو کچە گەنج‌و جوانانەی کورد فرۆشرابێتن بە ولاّتانی کەنداو. کاتێك خەڵکی لەچەند ساڵی ڕابردودا چونەتە (حەج) ژنی کوردیان لەوێ بینیوەو وتویەتی لەسەردەمی ئەنفالدا کڕاوم‌و دراوم بەم ولاّتە[10]. هەروەها شایەتحال نەزیرە محەمەد کەخۆی ڕزگاربویەکی ئەنفالەو دەڵێ لە تۆپزاوا لە پەنجەرەی قاعەکەوە سەیری دەرەوەمان دەکرد هەمووی هەر خەڵك‌و سەیارەو قاعەبوو. ئەمانیش چۆن زەلامیان (پیاو) جیادەکردەوەو باریان دەکرد وەجبەی واهەبوو دەست‌و چاویان بە

پشتوێن‌و جامادانەکەی خۆیان ئەبەستەوەو ئەوجا باریانیان دەکرد. ڕۆژێکی دیکە هاتن‌و کەوتنە جیاکردنەوەی خەڵکەکەو هەرچی زەلامیٚ کە گەنج بوو گشتیان جیادەکردەوە بەیەك ڕاکێشان لەناو قاعەکە بردنیانە دەرەوەو هەر لەبەردەم قاعەکاندا چاومان لیٚ بوو ئەیان خستنە ناو سەیارەی داخراوەوەو ئەیانبردن[11].

بوارەکانی توێژینەوە:

١- بواری جوگرافی: شوێنی ئەنجامدانی توێژینەوەکە سنوری ناوچەی ئەنفالی چوارە، کە تیایدا هەردوو ناحیەی (تەکیەو شۆڕش)هەڵبژێردراوە، هەڵبژادنی ئەم دوو شوێنە بۆ ئەم هۆکارانە دەگەڕێتەوە:

*چونکە ئەم دوو شوێنە بەشێکی زۆر خەڵکانی ناوچەی ئەنفالی چواری تێدا نیشتەجێیە، ئەنفالی چوار بەدووەم قۆناغی ئەنفال دادەنرێت لەڕووی زۆری زەروزیانە گیانی وماڵیەکانەوە.

* سنورە جوگرافیەکەی دیاری کراوە.

٢- بواری مرۆیی :هەموو ئەو گەنجانە دەگرێتەوە کە کەسوکاری ئەنفالن وکەسێك یان زیاتریان لە ئەنفالدا بێسەروشوێنکراون.

٣- بواری کات : ئەو ماوەیە دەگرێتەوە کە توێژینەوەکەی تێدا ئەنجامدراوە لە سەرتاوە تا کۆتایی کارەکە، کەنزیکەی پێنج مانگ ونیوی خایاندووە. (١٠ی کانونی یەکەم تا ٢٥ی ئایاری ٢٠٠٦)

کەرەستە ئاماریەکان:

ڕێژەی سەدی : ئەم ئامرازە سودمەندە بۆ دیاریکردنی ڕێژەی هەر بەشێك لە چاوبەشەکانی تردا(١).

بە پێی ئەم یاسایە :

بەش ÷کۆ×١٠٠

ئاستەنگەکانی توێژینەوە:

هەموو توێژینەوەیەك گیروگرفت وئاستەنگی دێتەڕیٚ ئەم توێژینەوەیەش چەند ئاستەنگێکی هاتە پێش کە دەکریٚ لەم خاڵانەی خوارەوەدا بخرێتەڕوو:

١- نەبوونی شوێنێك کە گەنجانی تێداکۆببنەوە وەکو سەنتەرێکی ڕۆشنبیری یاخو کتێبخانەیەك بۆیە توێژەر دەبوو لە کۆمەڵگەی توێژینەوەکەدا کاتێکی زیاتری بیوێت بۆ وەرگرتنی نموونەکە.

٢- وەرگرتنی کچانی ماڵەوە بە تایبەتی نەخوێندوار وەك بەشێك لە نموونەکە کارێکی تاڕادەیەك زەحمەت بوو .

٣-نەبوونی هۆکاری گواستنەوەی تایبەت بۆ چوون بۆ کۆمەڵگەی توێژینەوەکەو هەروەها گەڕانێکی زۆر بە پێ .ئەمە جگە لەوەش نەبوونی پاصی ناوخۆیی لەو شوێنانەدا کارەکەی گران کردبوو چونکە ماندبونێکی زۆری ویست .

بەلاّم لە گەڵ هەموو ئەمانەشدا بە هۆی ئەو هەڵسوکەوتەی توێژەر پیویستە لە مەیداناو لە کۆمەڵگەی توێژینەوەدا جێبە جێی بکاو لە بەرچاوی بگرێت،توانرا وا لە گەنجانی کەسوکار ئەنفال بکرێت کە بە پەرۆشەوە وەلاّمی سەرجەم پرسیارەکان بدەنەوە.سەرەڕای بێزاریی وتوڕەییەکی زۆر لە ناخی هەر یەکێکیادا، لە بەرامبەر فەرامۆشکردنی خۆیان وناوچەکەیان لە زۆرێ لە بوارەکانی ژیاندا.

خشتەی ژمارە (١)ئەوە دەخاتە ڕوو کە تاوەکو بزانرێت کە ئایا گە نجی کەسوکاری ئەنفال ژیانی منداڵی بە ناسروشتی و دوور لە خۆشیەکانی منداڵی بە سەر بردووە.

وەلاّم	ژمارە	ڕێژە
بەڵێ	٨٣	٨٣
نەخێر	٩	٩
تاڕادەیەك	٨	٨
کۆی گشتی	١٠٠	١٠٠

لە خشتەی ژمارە (١) دەردەکەوێت کە ڕێژەی لە ٨٣ ٪ی نموونەکە ژیانی منداڵیان بە ناسروشتی ودوور لە خۆشیەکانی منداڵی بە سەربردووە.ئەمەش کاریگەری ئەنفال دەردەخات لە سەر ژیانی منداڵ.چونکە هەموو قۆناغێکی تەمەن تایبەتمەندیو خۆشی خۆی هەیە.کە دەبێت بۆی دەستە بەربکرێت وتا بتوانێت حەزوئارەزووەکانی ممارسە بکات.بەلاّم ئەو ڕێژە بەرزەی نموونەکە ئەوە پیشان دەدات کە منداڵی کەسوکاری ئەنفال نەیاتوانیوە بە سروشتی ئەو قۆناغەی تەمەن بە سەر بەرن وبەڵکو بە پێچەوانەوە ئەو بارودۆخەی دوای ئەنفال تێدا ژیاونیان گوزەراندووە ناخۆش بووە.

خشتەی ژمارە (٢)ئەوە دەخاتە ڕوو کە ئایا نموونەکە لە قۆناغی منداڵیدا هیچ جۆرە کارو کاسبیەکی کردووە.

وەڵام	ژمارە	ڕێژە ٪
بەڵێ	٦٣	٦٣
نەخێر	٣٧	٣٧
کۆی گشتی	١٠٠	١٠٠

لەخشتەی ژمارە (٢)دەردەکەوێت کە ڕێژەی لە ٦٣٪ی نموونەکە لە قۆناغی منداڵیدا بۆ دابینکردنی بژێوی خێزانەکانیان پەنایان بردۆتە بەر کاروکاسبی .ئەمەش کاریگەری نێگەتیڤی ئەنفال پیشاندەدات لە سەر کەسوکاری ئەنفالکراوەکان. چونکە منداڵ ئەگەر لەم قۆناغەدا ناچاربووبێت کاری کردبێت ئەوە بە دڵنیاییەوە نەیتوانیوە وەکو منداڵ بژێت. ئەمە جگەلەوەش پەروەردەکردنیان بە شێوەیەکی دروست نابێت، لە بەرئەوەی ئەو منداڵە لەوانەیە ڕۆژانە لە شوێنی کار تێکەڵی لە گەڵ هەموو جۆرە مرۆڤێك کردبێت. هەروەها لەوانەیە ئەو منداڵە جۆری کارەکەی لە گەڵ تەمەنەکەی دا نەگونجابێت وئەمەش دواجار کاریگەری کۆمەڵایەتی ودەروونی دەبێت لە سەر کەسێتی ئەو منداڵە. هەروەها زۆرترین ئەو منداڵانەی کاریان کردووە لە ڕەگەزی نێرن ئەمەش ئەوە پیشان دەدات کە داب ونەریتی کۆمەڵگە بە گونجاووشیاوی نازانێت کە کچان لە تەمەنی منداڵیدا کاروکاسبی بکەن. بەڵکو چوونە دەرەوەی ماڵ بۆ ڕەگەزی نێر ڕێگە پێدراوە ئەگەر چی تەمەنی زۆر کەمتریش بێت لە ئەندامێکی ڕەگەزی مێی خێزانەکەی.

خشتەی (٣) ئەوە دەخاتە ڕوو کە ئایا بارودۆخی قۆناغی منداڵی کاریگەری هەیە لە سەر کەسێتی گە نجی کەسوکاری ئەنفال.

وەڵام	ژمارە	ڕێژە
بەڵێ	٨٦	٨٦
نەخێر	١	١
تاڕادەیەك	١٣	١٣
کۆی گشتی	١٠٠	١٠٠

لە خشتەی ژمارە (٣)دا دەردەکەوێت کە ڕێژەی لە ٨٦٪ی نموونەکە ئەو بارودۆخەی لە ژیانی منداڵیدا تیایدا ژیاوە کاریگەری لە سەر کەسێتی بە جێهێشتووە وەکو گەنجێك. ئەو بارودۆخەش بارێکی نائاسایی بووەو پڕ لە ناخۆشی و کێشە بووە، ئەمەش بە تیۆری دەروونناسی ڕاستە کە زۆرێك لە زانایان لە گەڵ ئەوە ن ئەو بارودۆخەی منداڵ لە ساڵەکانی یەکەمی تەمەنیدا تیایدا دەژێت لە قۆناغەکانی دواتری تەمەنیدا ڕەنگ دەداتەوەو شوێنەواری لە سەر کەسێتی ئەو تاکە دەردەکەوێت.تەنها لە ١ ٪ی نموونەکە پێی وایە کە ئەو بارودۆخەی لە قۆناغی منداڵیدا تیایدا ژیاوە کاریگەری نیە لە کەسێتیەکەی وەك گەنجێك، کە بەڕاستی ئەم ڕێژەیە زۆر کەمە و نیشانەی ئەوەیە کە گەنجی کەسوکاری ئەنفال تا هەنوکە لە ژێر باری خراپترین قۆناغەکانی تەمەنیاندا دەناڵێنن، کە تەمەنی منداڵیانە دوای پرۆسەی ئەنفال.

خشتەی (٤) ئەوە دەخاتە ڕوو کە ئایا گە نجی کەسوکاری ئەنفال کەسێکی توڕەو هەڵچووە

وەلام	ژمارە	ڕێژە ٪
بەڵی	٧٣	٧٣
نەخێر	٢٧	٢٧
کۆی گشتی	١٠٠	١٠٠

لە خشتەی ژمارە (٤)دەردەکەوێت کە ڕێژەی لە ٧٣ ٪ی نموونەکە کەسانێکی توڕەو هەلچوون, دیارە ئەمە ڕێژەیکی ئاسایی نیەو بە هۆی ئەو کاریکەرییە سایکۆلۆژیانەوەیە کە ئەنفال لە دوای خۆی بە جێی هێشت, چونکە ئەو بارودخە دەروونی وئابووری وکۆمەلأیەتیەی گەنجی کەسوکاری تێدا دەژێت. بێگومان دەرئەنجامێکی وای لێدەکەوێتەوە.

خشتەی ژمارە (٥) ئەوە دەخاتە ڕوو کە ئایا گە نجی کەسوکاری ئەنفال بەردەوام هەست بە شەرم وکەموکوڕی دەکات.

وەلام	ژمارە	ڕێژە ٪
بەڵیٚ	٨٣	٨٣
نەخێر	١٧	١٧
کۆی گشتی	١٠٠	١٠٠

لەخشتەی ژمارە ٥ دەردەکەوێت کە ڕێژەی ٨٣٪ی نمونەکە بەردەوام هەست بەکەموکوڕیو شەرم دەکەن، ئەمەش دەرئەنجامی ئەو بارودۆخەیە کە نموونەکەی تێدا ژیاوەو بە جۆرێك کاریگەری لە سەر کەسێتی دروست کردووە کە بەردەوام هە ست بە شەرم وکەموکوڕی بکەن. کەواتە ئەنفال تەنها نەبووە بە هۆی لە ناوبردنی هەزاران تاکی کورد بەڵکو ئەوانەشی کە ئێستا لە ژیاندا ماون و زیان لێکەوتووی ئەو کارەساتەن. کە ئەنفال ژینگەیەکی بۆ دروست کردن کە کەسوکاری ئەنفال بە تایبەت گەنجانی کەسوکاری ئەنفال کە زیاد لە هەر قۆناغێکی تەمەن و توێژێك ئەمڕۆ لە بارێکی ئاڵۆزو شێواو و نالەباری دەروونیدا دەژین.

خشتەی ژمارە (٦)ئەوە دەخاتە ڕوو کە ئایا گە نجی کەسوکاری ئەنفال جۆرێك لە بێ ئیرادەیی وراڕایی لە ناخدا دروست کردووە.

وەڵام	ژمارە	ڕێژە
بەڵێ	٧٥	٧٥
نەخێر	٥	٥
تاڕادەیەك	٢٠	٢٠
کۆی گشتی	١٠٠	١٠٠

لە خشتەی ژمارە (٦)دا دەردەکەوێت کە ڕێژەی لە ٧٥ ٪ی نموونەکە هەست دەکات کەسێکی بێ ئیرادەو ڕاڕایە. واتە سێ بەشی نموونەکە کەسانێکن خاوەن ئیرادەیەکی بە هێز نین وئەمەش کاریگەری ئەنفالە لە سەر کەسێتیان و ئەو هەلومەرجەی تیایدا پەروەردەبوونە وایکردووە کە نموونەکە گیانی بڕوا بە خۆبوونیان تێدا دروست نەبێت، ئەمە جگە لەوەش نمونەکە کەسانێکن هەمیشە لە دڵەڕاوکێ و ڕاڕایدا بژین. ئەمەش وادەکات کە ئەم جۆرە کەسانە لە بارێکی ناجێگێری دەروونیدا بژین.

خشتەی ژمارە (٧) ئەوە دەخاتە ڕوو کە کام لە مانەی خوارەوە هۆکاربووە لە نەچوونە بەر خوێندن یان وازهێنانی نموونەکە لە یەکێك لە قۆناغەکانی خوێندندا.

هۆکارەکان	ژمارە	ڕێژە٪
ئابوری	٢٩	٦٣
کۆمەڵایەتی	١١	٢٣,٩
سیاسی	٣	٦

دەرونی	١	٢
هۆکاری دیکە	٢	٤
کۆی گشتی	٤٦	١٠٠

لە خشتەی ژمارە (٧)ئەوە دەردەکەوێت کە ڕێژەی (٦٣٪)ی نموونەکە بە هۆی نزمی وخراپی باری ئابووری‌و بژێو ییەوە نەیان توانیوە بچنە بەر خوێندن یاخود لە یەکێك لە قۆناغەکانی خوێندندا وازیان هێناوەو نەیان توانیوە درێژە بە خوێندن بدەن ئەمەش بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە خراپی باری ئابوری کاریگەری لە سەر هەموو ڕەهەندەکانی ژیان داناوە لە ناو گەنجی کەسوکاری ئەنفالداو لە سەرووی هەموویانەوە بووە بە هۆکاری سەرەکی زۆرینەی نموونەکە لە وازهێنانیان لە خوێندن.

خشتەی ژمارە (٨) ئەوە دەخاتە ڕوو کە ئایا گەنجی کەسوکاری ئەنفال پێی وایە ئەگەر ئەنفال نەبوایە لە ژیانێکی باشتردا دەبوو بە بەراود لەگەڵ ئێستا.

وەڵام	ژمارە	ڕێژە ٪
بەڵێ	٩٠	٩٠
نەخێر	٣	٣
تاڕادەیەك	٧	٧
کۆی گشتی	١٠٠	١٠٠

لە خشتەی ژمارە (٨)دا ئەوە دەردەکەوێت کە ڕێژەی لە (٩٠)ی نموونەکە لە گەڵ ئەوەدایە کە ئەگەر ئەنفال نەبوایە ئەوا لە ژیانێکی باشتری لەئێستا دەبوو.ئەمەش دەرخەری ئەو ڕاستییە کە گەنجی کەسوکاری ئەنفال ناڕازییە لەو جۆرە ژیانەی ئێستای وناخۆشیەکانی ژیانی لە ڕووی ئابووری‌و دەروونی وکۆمەڵایەتیەوە.کە بە هۆی ئەنفالەوە بە سەریدا هاتووە کە ئەو بڕواییەی هەیە کە ئەنفال نەبوایە ئەوە لە ژیانێکی شیاولە باردا دەژیاو گیرۆدەی ئەو ڕەزالەتە نە دەبوو کە ئەنفال بۆ ژیانی دروستی کرد.وەك لە خشتەکەدا دیارە تەنها ڕێژەی ٣٪ی نموونەکە بۆچوونی وانیە کە ئەگەر ئەنفال نەبوایە لە ژیانێکی باشتر لە ئێستا دەژیا.ئەمەش ڕێژەیەکی زۆر کەمە.

پەراوێزەکان:

١. د. بەختیار جەبار شاوەیس, گەنج- سیاسەت- معریفە, سلێمانی, ٢٠٠٦,ل: ٣٣.
٢. شاهۆ سەعید, گۆمەلگای گەنج – گۆمەلگەی پیر, گۆڤاری ڕەهەند, ژمارە ١٦- ١٧, سلێمانی, ٢٠٠٤, ل:١٣.
٣. شاهۆ سەعید،هەمان سەرچاوە،ل:١٥.
٤. هێمن باقر, گۆمەلگەی پیرو گۆمەڵەی گەنج,رۆژنامەی ئاسۆی گەنج, سلێمانی, ژمارە ٥, ٢٠٠٦, ل:٥٦.
٥. حەمەی ئەحمەد ڕەسوڵ, پێگەی گەنج لە گۆمەلگەی کوردیدا, گۆڤاری سۆسیۆلۆجیا, سلێملنی, ژمارە ١, ٢٠٠٥, ل: ١٠٥.
٦. سیروان محەمەد،سەرچاوەی پێشوو،ل:٢٧٨.
٧. عارف قوربانی, شایەتحاڵەکانی ئەنفال, بەرگی سێیەم, چاپی یەکەم, سلێمانی, ٢٠٠٢, ل:١٤٩.
٨. عارف قوربانی, دیوی ناوەوەی ئەنفال لە زمانی ئەنفال دیدەکانەوە, گۆڤاری ئەنفال, ژمارە٣, سلێملنی, ٢٠٠٢, ل:١١٠.,.
٩. میدڵ ئیس وۆچ, سەرچاوەی پێشوو،ل: ٣٣٣.
١٠. عارف قوربانی, شایەتحاڵەکانی ئەنفال, بەرگی دووەم, چاپی یەکەم, سلێمانی, ٢٠٠٢, ل:٨.
١١. عارف قوربانی, دیوی ناوەوەی ئەنفال لە زمانی ئەنفال دیدەکانەوە, گۆڤاری ئەنفال, ژمارە٣, سلێملنی, ٢٠٠٢, ل:١١٠.